

**FÂİZ EFENDİ VE ŞÂKİR BEY MECMUASINDAN
LÂLE DEVRİ HARPLERİ VE SULHLARI
(EBCEDLİ TARİH MANZUMELERİ)**

Gönderim Tarihi: 23.08.2017

Kabul Tarihi: 24.10.2017

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ORCID ID: <http://orcid.org/0000-0002-9674-3292>

Metin HAKVERDİOĞLU*

Öz

Lâle Devri hem edebiyatçıların hem de tarihçilerin üzerinde araştırma yaptığı ilginç bir süreçtir. Bu on iki yıllık tarih dilimi pek çok yönü ile hâlâ aydınlatılamamıştır. Özellikle bu devrin bir “yeniden diriliş çabası mı” yoksa “çöküş sebebi mi” olduğu hususunda tartışmalar devam etmektedir. Elimizdeki Fâiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası bu konuda son derece subjektif birtakım yorumları içeren bir şiir mecmuasıdır. Bu mecmua, özellikle günü gününe, devrin şiirlerini not etmesi yönünden önemlidir. III. Ahmed ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa için yazılan yüzlerce şiiri bu eser kayıt altına almıştır. Fâiz Efendi ve Şâkir Bey bu mecmuayı birlikte oluşturmuşlar ve adeta dönemin olaylarının o gün nasıl yorumlandığını tespit etmişlerdir.

Bu mecmuada tespit ettiğimiz pek çok şiir, Lâle Devri’nde gerçekleşen önemli savaşlar üzerinedir. Bu yıllarda yapılan İran savaşları adeta adım adım şiirlerle anlatılmış; savaşların şairler ve halk üzerindeki etkisi ortaya konmuştur. İran ve Azerbaycan sahasındaki önemli başarıların altı çizilen bu tarih manzumelerine son beyitlerinde düşülen ebcedli tarihler ile ayrı bir anlam ve işlev yüklenmiştir. Bu manzumelerin sonunda düşülen ebcedli tarihler, edebiyatçıların ve tarihçilerin tekrar ele almaları gereken en ilginç ve önemli unsurlardan biridir. Öznel bir bakış açısı ile de olsa Osmanlı-İran savaşlarının ve barışlarının Lâle Devri sürecindeki yansımalarını gözler önüne seren bu şiirler, devrin ünlü

* Yrd. Doç. Dr., Amasya Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

Assistant Professor, Amasya University, Faculty of Arts and Sciences, Department of Turkish Language and Literature. Amasya/Turkey
(metin.hakverdioglu@amasya.edu.tr).

şairleri tarafından yazılabildiği gibi adı duyulmamış ve sadece çalışmamızda zikredilen şairler tarafında da yazılabilmiştir.

Çalışmamızda, Lâle Devri'ndeki Nemçe Sulhu ve Osmanlı-İran savaşlarının kronolojik sırayla edebî ve ebcedli anlatımları gözler önüne serilecektir.

Anahtar Kelimeler: Lâle Devri, Osmanlı İran Savaşları, Ebced, Fâiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası, Divan Şiiri.

**Within the Faiz Efendi and Sakir Bey's Mecmuah,
The Tulip Age Wars and Peace
(With Ebced Account History Poems)**

Abstract

The Tulip Age is an interesting process that researches both literary and historians. These twelve-year history slices have not yet been elucidated in many ways. Particularly, debates continue as to whether this age is a "resurrection effort" or "the cause of the collapse". Faiz Efendi and Şakir Bey's Mecmuah is a poem mecmuah (magazine) containing the most subjective comments on this subject. This magazine is especially important for the day of the day, because it notes the poems of those days. Hundreds of poems written for III. Ahmed and Nevşehirli Damat İbrahim Pasha have recorded this work. Faiz Efendi and Şakir Bey formed this magazine together and found out how the events of the period were interpreted that day.

Many poems we have identified in this magazine are about the important wars of Tulip Age. The Iranian wars made in these years have been told with poetry almost step by step; The effects of wars on poets and people are revealed. The history of Iranian and Azerbaijan highlighted the important successes of this history because it contains important ebced calculations. The history records of ebced at the end of these columns are one of the most interesting fields that the writers and historians should reconsider.

Even with a subjective point of view, these poems, which reveal the process of Tulip Age of the Ottoman-Iranian wars, have not been spoken by the famous poets of the period and can only be written by the poets mentioned in our work. In our work, Tulip Age period will reveal the literary expression of Nemçe Peace Treaty and the Ottoman-Iranian wars in chronological order.

Keywords: Tulip Age, Ottoman Persian Wars, Ebced, Faiz Efendi and Şakir Bey Mecmuah, Ottoman Poetry.

Giriş

I- Lâle Devri Hakkında

Türk tarihinde pek çok tartışmanın odağı olan Lâle Devri, hâlâ tam olarak anlaşılabilmiş değildir. Bu devir, kimi tarihçilere göre Batı medeniyetini yakalama çabalarının en son ve önemli hamlesidir, kimi tarihçilere göre ise çöküşün sebeplerinden biridir. Ahmed Refik, devri şöyle anlatmaktadır: “İbrâhim Paşa’nın sadrazamlık mevkiine geldiği tarihten itibaren ülkenin iç işlerinde iyimserlik havası kendini göstermeye başlamıştır.”¹ Uzunçarşılı ise durumu şöyle tespit etmektedir:

Sadrazamlığa geçtikten sonra işleri tek başına idare etmek için mevkisini kuvvetlendirmeğe çalışıp bu babda en mühim makamlara kendi adamlarını yerleştiren Nevşehirli, devletin başı üzerinde dolaşan fırtınaları bir müddet için geri bırakacak olan siyasetini tatbik e koyuldu.²

Ali Cânib Yöntem de diyor ki:

İbrâhim Paşa’nın halka iyimserlik aşlamak için yaptığı hareketleri sefahat sayanlar, onun sayesinde hazinenin dolduğunu ve takip eden savaşlarda asla para sıkıntısı çekilmediğini, silahlarımızın bol olduğunu tetkik etmemişlerdir. Kendisine hiç de müteveccih olmayan bir müverrih, yazdığı bir risalede İbrâhim Paşa’nın mürüvvet ve semahatine rağmen öldükten sonra malî vaziyetin sıkıntıdan uzak olduğunu görerek, merhumun gizli bir altın hazinesine mâlik olduğuna hükmediyor. Zaten Nevşehirli’nin hazırlamış olduğu imkânlardan mahrum bulunulsa idi I. Sultan Mahmud, devrindeki savaşları yapamazdı.³

Osman Horata “Has Bahçede Hazan Vakti 18. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı” adlı eserinde dönem için şu değerlendirmede bulunmaktadır:

Lâle Devri, zevk, bilim, kültür ve sanat faaliyetleri bakımından önemli gelişmelere sahne olmuştur. Bu alandaki yeniliklerin en önemlisi İbrahim Müteferrika tarafından matbaanın kurulmasıdır. Bunun yanında Sadrazam İbrahim Paşa tarafından, Arapça ve Farsçadan çeviriler yapmak üzere bir tercüme heyeti oluşturularak, dinî, târihî eserlerin yanında felsefe ve astronomi ile ilgili eserler çevrilmiştir.⁴

¹ Ahmed Refik Altunay, *Lâle Devri* (İstanbul: Timaş Yayınları, 2005), 20.

² İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi* (Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1988), 5: 165, erişim 25 Temmuz 2017, <http://www.pdfindir.com/ismail-hakk%C4%B1-uzun-%C3%A7ar%C5%9F%C4%B1%C4%B1-osmanl%C4%B1-tarihi-pdf-1.html>.

³ Ahmet Sevgi ve Mustafa Özcan, *Prof Ali Canip Yöntem’in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri* (İstanbul: Sözler Yayınevi, 1996), 461.

⁴ Osman Horata, *Has Bahçede Hazan Vakti 18. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı* (Ankara: Akçağ, 2015), 18.

Bu devir, geçici tedbirler devri mi yoksa köklü reformlar dönemi miydi, bu konu her zaman tartışma konusu olmuştur. Bizim ele aldığımız “savaşlar” ve “sulhlar” konusu ise yine pek çok tarihçinin farklı yorumlar yaptığı bir husustur. Verdiğimiz örneklerde görüleceği gibi devir şairleri sulhları ve savaşları büyük bir başarı olarak görmekte ve bunun devleti büyüttüğü kanısındadırlar. Ele aldığımız konulardan Nemçe Sulhu, Pasarofça Antlaşması olarak da bilinir.

Petervaradin mağlubiyeti üzerine Avusturya ile 1718’de Pasarofça Antlaşması imzalandı. Antlaşmaya göre Belgrat ve Semendire Avusturya’da kalmak üzere Sava Nehri sınır kabul edildi. Bu kayba rağmen barış ortamı halk tarafından olumlu karşılanmış ve örnek olarak verdiğimiz tarih manzumelerinde de şairler tarafından bir zafer olarak görülmüştür.

İran ile yapılan savaşlarda ise önemli başarılar elde edilmiştir. İran’ın çalkantılı bir devir geçiriyor olması, Osmanlı’nın kaybettiği toprakları geri almasında etkili olmuş ve devrin padişahı III. Ahmed ve sadrazamı Nevşehirli Damat İbrahim Paşa bu fırsatı iyi değerlendirmiştir. Ancak bu kadar olumlu bir çizgi yakalanmasına rağmen Damat İbrahim Paşa’nın hayatından olmasının sebebi de bu başarılar olmuştur. Patrona Halil, sanki kendine gelen, güçlenen ve toprak kazanan Osmanlı’yı durdurmak için özel olarak harekete geçirilmiştir. Verdiğimiz ilgili tarih manzumelerinde de görüleceği gibi devir insanı ve şairleri, İran’daki gelişmelerden son derece memnundur. Bu manzumelerin subjektif olduğu âşikârdır; ancak olumlu bulunan havanın birdenbire bir darbe ile bitmesi hiç de akla yatkın değildir. Denebilir ki, Batı dünyası, kendisine ezeli düşman gördüğü Türk milletini ve Türk oğlu Türk bir sadrazamı ayağa kalkacağı sırada bir kez daha desiselerle tökezletmiştir. Oysa Mecmuada görüldüğü gibi, İran şehirlerinin fethi ile ilgili manzumelerdeki coşku ve sevinç, millî duyguları kırbaçlayan bir hal almaktadır ve özellikle Azerbaycan’daki şehirlerin geri alınması büyük takdir toplamaktadır. Özellikle Azerbaycan’ın Gence şehrinin fethi için yazılan şiirlerin mecmuadaki tüm fetihlerden daha fazla önemsenmesi ve en fazla şair tarafından ele alınmış olması ilginçtir. Eşref Han’ın sulh için yalvarmalarını dile getiren tarih manzumeleri ise yine Osmanlı’nın eski gücüne kavuştuğu hissini vermesi yönünden önemlidir.

II- Faiz Efendi ve Şakir Bey Mecmuası

Mecmua, “*cem’dan, cem’ olunmuş, toplanmış, bir araya getirilmiş şey, top, tüm*”⁵ anlamına gelmektedir. Mecmua, edebiyat terimi olarak, şiir veya

⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2012), 689.

düzyazı eserleri bir araya toplayan genellikle geniş hacimli eserlerdir. “Şairler mecmuayı, divanlarını oluşturmadan önce yazdıkları kendi şiirlerini topladıkları eser, defter manasında kullanmışlar bazen de mecmuaya divan manası yüklemişlerdir.”⁶ Mecmualarla ilgili bir hayli çalışma yapılmıştır.⁷ Mecmualar, divanlardan sonra Türk edebiyatının en önemli kaynaklarından sayılır. Mecmualar sayesinde divanlara girmemiş pek çok şiirin şairi bulunabilmektedir. Yine bu kaynak ile şairlerin daha yakından tanınması mümkün olabilmektedir.

Mecmuaları, şairleri tanıma yönünden şöyle tasnif edebiliriz:

“1. Kimi şiir mecmualarında şiirlerin başlığı olmadığı gibi mahlasların altının çizilmesi, renkli mürekkeple yazılması gibi belirtecek bir işaret dahi yoktur. Bu tür mecmualar şiirlerin sahiplerini tanıyabilmemiz bakımından en yetersiz olanlardır.

2. Kimi mecmualarda şiirin sahibi şair başlıkta belirtilir. Gazel-i Fuzûlî, Mersiye-i Bâkî gibi... Ancak bu durumda da aynı mahlası kullanan şairleri ayırmak mümkün olamayabilmektedir.

3. Kimi şiir mecmuaları ise, şiirin sahibini tanıtma hususunda bir adım ileri giderek şairin mahlasını ayırt edici birkaç özelliği ile birlikte verir. Bu tür mecmualar aynı mahlaslı şairleri ayırt etmek için önemli bir işleve sahiptir.

4. Nihayet şairi tanıtma noktasında tezkireler hatta onlardan da daha geniş bilgi veren mecmualar vardır.”⁸

Prof Dr. M. Fatih Köksal’ın yaptığı bu önemli sınıflama içinde kaynak olarak kullandığımız Fâiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası dördüncü gruba girmektedir. “*Tevârih-i Seyyid Vehbî Efendi Berây-ı Fütûhat-ı İrân Der Sitâyîş-i Cenâb-ı Zill-i Yezdân*” gibi, şair hakkında ayırt edici birkaç unvan bu mecmuada kullanılmıştır.

Bu mecmuadan yukarıdaki sınıflamaya bir ekleme daha yapmamız mümkündür: “Bazı mecmualarda- örneğin bizim çalıştığımız Fâiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuasında- şiirler, tarihi kronoloji ile yazıldığı için şairlerin unvanı “çelebi” ve “efendi” gibi değişiklik gösterebilmektedir. Ele aldığımız

⁶ Cemal Kurnaz ve Halil Çelik, “Şairlerin Gözü ile Mecmua”, *Turkish Studies - International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume, 8/1 (2013): 23.

⁷ Mecmualarla ilgili bazı çalışmalar için bkz. Giriş kısmı Kenan Erdoğan ve Tuğba Aydoğan, “Michigan Üniversitesi Kütüphanesinde Yer Alan Bir Şiir Mecmuası”, *Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, 3/6 (2012), 130-174.

⁸ Mehmet Fatih Köksal, *Yâ Kebikeç* (İstanbul: Kesit Yayınları, 2016), 172.

mecmuada Nedîm'e ilk dönem (1127) şiirlerinde “Nedîm veya Nedîm Çelebi” denirken son dönemde (1130) “Nedîm Efendi” unvanı tercih edilmektedir. Bu ayrıntıdan mecmuanın uzun bir zaman diliminde pey-der-pey, yıl-be-yıl kaydedildiğini söyleyebilmekteyiz.

Fâiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası, III. Ahmed ve Nevşehirli Damat İbrahim Paşa için yazılan ve devrinde hoşâ giden -neredeyse- tüm şiirleri kaydetmeyi amaçlamıştır. Aynı zamanda şair de olan Fâiz Efendi ve Şâkir Bey bu görevi İbrahim Paşa'dan almışlar ve bu görev için kendisine şükranlarını sunmuşlardır. Bu iki şahsiyet hakkında şu bilgilere ulaşılabilmektedir:

Hüseyin Şâkir Bey, Gümrükçü Hüseyin Paşa-zâde olarak tanınır. Vakanüvis ve şâirdir. İstanbulludur. Tahsilini tamamladıktan sonra Dâmat İbrahim Paşa'ya intisap etti. Müderrislik yaptı. Arpaemîni-zâde Sâmi yerine vakanüvis oldu. İbrahim Paşa'nın oluşturduğu tercüme heyetinde yer aldı. Mahkeme naibliği ve Halep Mollalığı görevlerinde bulundu. Orada vefat etti. Dîvanının nüshaları hakkında Tuhfe-i Nailî'de açıklamalar vardır. Ayrıca Fâiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuasını derleyenlerden birisidir. Mecmuada doğal olarak İbrahim Paşa en çok kasidesi bulunanlardandır. Vefatı 1157/1744 tarihindedir.⁹

Fâiz Ali Ağa, Fâiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuasının hattatlarından birisidir. Hattat, musikişinas ve şâirdir. Şam'da doğdu. Sesinin güzelliği ile fark edildi ve saraya Çorlulu Ali Paşa döneminde girdi. Aynı devirde yaşamış Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin oğlu da Fâiz mahlasını kullanmıştır. Ayrıca aynı yüzyılda Heratlı, Edimeli ve İstanbullu üç Fâiz Efendi'den de kaynaklarda bahsedilir. Vefatı 1142/1730 tarihindedir.¹⁰

Genellikle geniş hacimli olan mecmualar, pek çok alandaki isimleri ve şiirleri bir araya getirir. Çalışmamıza kaynaklık eden Fâiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası bu alanda güzel örneklerden birisidir. Eserin 636 varak gibi geniş bir hacme sahip olması yanında, mükemmel bir yazı örneği olması ve III. Ahmed ile Damat İbrahim Paşa hakkında yazılan -neredeyse- tüm şiirleri toplamış olması yönünden de nadir bir mecmua olduğu açıktır. Şiir mecmuaları içinde üzerinde en az çalışılanlardan biri olan bu eserin içinde Damat İbrahim Paşa'ya yazılan kasideler tarafımızdan daha önce yayımlanmıştır.¹¹ Ancak bu eserin içerisinde büyük bir yekûn tutan tarih manzumeleri henüz yayımlanmamıştır. Bu konuda

⁹ Cemal Kurnaz v.dğr., *Tuhfe-i Nâilî Dîvan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri* (Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001), 2: 469; Adnan İnce, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ Sâlim Efendi* (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2005), 418-419.

¹⁰ Kurnaz v.dğr., *Tuhfe-i Nâilî Dîvan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*, 727; İnce, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ Sâlim Efendi*, 525-529.

¹¹ Metin Hakverdioğlu, *Nevşehirli Damad İbrahim Paşa İçin Yazılan Lâle Devri Kasideleri* (Ankara: Sage Yayınları, 2012).

da tarafımızdan bir çalışma yapılmış ve yayıma hazır hale getirilmiştir. Makalemizdeki şairler ve şiirler, bu mecmuadan alınmıştır. Mecmuada Nedîm, Seyyid Vehbî gibi tanınmış şairlerin divanında da mevcut şiirleri olduğu gibi, divanlarına girmemiş şiirleri veya kaynaklarda adı dahi geçmeyen Nebîh gibi şairler ve onların şiirleri de yer almaktadır. Bu eser, M. Fatih Köksal'ın *Yâ Kebikeç* adlı eserinde dile getirdiği şu ifadeyi doğrulayan bir mecmuadır: “Yaptıracağımız lisansüstü tezlerle, mecmuaların ayrıntılı dökümlerini yapalım. Hatta mecmualar projesi tamamlanıncaya kadar çok özel şartlar olmadıkça başka tez konuları vermeyelim.”¹² Gerçekten de ele aldığımız Fâiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası bile birkaç doktora ve/ya yüksek lisans tezi çıkabilecek yoğunlukta şiir külliyyatına sahiptir. Eserde, divan edebiyatında adı duyulmamış veya 18. yüz yılda adı geçmeyen şair; üzerinde çalışma yapılmış ve metinleri yayımlanmış divanlarda yer almayan yüzlerce şiir mevcuttur.

Fâiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuasının genel özellikleri şunlardır:

Fâiz Efendi ve Şâkir Bey'in tertip ettikleri bu mecmua, toplam 636 varaktan oluşmuş hacimli bir eserdir. İlk 7 varığında şiirlerin alfabetik fihristi verilmiştir.

İstinsah tarihi: Belli değil.

Müstensih: Fâiz Efendi ve Şâkir Bey.

Mecmuanın Ölçüleri: 270 x 140 mm dış ebadı, 190 x 95 mm iç ebadı.

Cilt: Meşin cilt, Salbekli, Köşebendli, Köşebendler altın işlemeli, Miklepli,

Şirâzeli, İç kapak ebrulu, Şirâzesi dağınık.

Varak: 636 varak.

Satır: Her sayfasında 17-14 satır bulunmaktadır. Altın çerçeveli, başlıklar kırmızı.

Yazı: Tâlik

Kâğıt: Aharlı, orta kalın, yer yer sarı, turuncu, pembe ve yeşil renkli.

Genel anlamda şirazesi hariç çok iyi korunmuş bir eser.

Temellük kaydı: Hâlet Efendi Kitaplığı Vakıf Mührü

Mühür: Hâlet Efendi, 49x37 mm

İlâhî cem'î kütüp-gerde ehl-i vahdetrâ -Bidih be-dest-i yemineş kitâb-ı Hâletrâ 1236/1820” İlâhî, kitap toplayan vahdet ehlinin Hâlet'inin kitabını sağ eline ver.

En başta altın çerçeve içinde şu kayıt mevcut: Cennet-mekân Firdevs-âşiyân

Sultân Ahmed 'aleyhi'r-rahmet ve'l-ğufrân hazretlerine vezir-i a'zamı merhûm

İbrâhim Paşa hazretlerine 'aşirlerinde olan şu'ârânın 'arz itdikleri kaşâid ü

tevârihleri emirleriyle Fâiz Efendi vü Şâkir Beg Efendiye cem' ü tahrîr

¹² Köksal, *Yâ Kebikeç*, 171.

itdurdikleri mecmu'a-i nefisedir.

Baş: Fi-harf-i elif 'Arz-ı hâl-i Râşid Efendi berây-ı İstîzân (Fihrist)

Son: Kaşîde-i Hattî Efendi Der-âşaf-ı Cemil Hâzret-i Şadr-ı Bi-'adil (Son kasîde)

Cenâb-ı Kibriyâ dâ'im ide şadr-ı vezâretde

Şebi kadr ola rûzı rûz-ı nevrûz-ı şafâ-bahşâ (FŞM.635)

Eserin tek nüshası Süleymaniye Kütüphanesi, Halet Efendi Kitaplığı, 763 numarada

kayıtlıdır.¹³

Mecmuaya Nemçe Sulhu hakkında sekiz şairin şiirleri alınmıştır: Fâiz Efendi, Dürrî Efendi, Neylî Efendi, Feyzî, Sâlim Çelebi, Hâşim Efendi, Hamdî, Hâşim Efendi, Tâ'ib Efendi.

İran'ın fethi hakkında ise Seyyid Vehbî'nin tüm İran'ın fethi hakkında yazdığı, her dizesi ebced hesabı ile aynı tarihi veren manzumesi ilginçtir. İran savaşılarında diğer şehirler hakkında ise şu şehirler ve şairler göze çarpar:

Revan Fethi: Vehbî Efendi (2), Yümnî Efendi

Luristân Fethi: Çelebi-zâde 'Âsım Efendi

Gence Fethi: İshâk Efendi, Şehdî Efendi, Nahîfî Efendi, Sâhib Mehmed Efendi, Rif'at Çelebi, Hilmî, 'Âtîf Efendi, Fâiz Efendi, Reşîd Efendi, Sa'dî, Şehrî Efendi, Yümnî, Hilmî, Şâkir

Erdebil Fethi: Fâiz Efendi

Tebriz Fethi: Zühdî Efendi, 'Âtîf Efendi, Müfid, Şâkir

Eşref Han Sulhu ile ilgili ise şu şairlerin şiirleri mecmuaya alınmıştır: Nedîm Efendi, Vehbî Efendi, Kelîm Efendi (2), Sadîk Efendi, Şâkir, Nebîh, Subhî.

III- Metinler ve Ebcedli Açıklamaları

Ebcedin esası, alfabenin her harfine bir rakam değeri vermek; bir kelimeyi teşkil eden harflerin toplam rakam değerini, anlatılmak istenen bir hadisenin tarihine denk düşürmektir. Böylece ebced hesabıyla belirli bir tarihi anlatan kelimelere veya satırlara bakıldığında herhangi bir rakam görülmez; o kelime veya satırın her harfinin rakam değerini birbiriyle toplaya toplaya sonucun bulunması gerekir.

Bu teknik; savaş, sulh; çeşme, cami, medrese, han, hamam, kale, mezar kitabelerinde; birçok tarihî olayın; kitap, telif ve istinsahlarının, şahısların doğum ve vefatlarının tespitinde o kadar çok kullanılmıştır ki ebced hesabını bilmeden onları anlamak ve onlardan faydalanmak imkânsız hale gelmiştir.

¹³ Hakverdioğlu, *Neveşehirli Damad İbrahim Paşa İçin Yazılan Lâle Devri Kasideleri*, 55.

Bu çalışmamızda Lâle Devrinde sulh ve savaş üzerine yazılmış tarih manzumelerinden örnekler verilmiş ve ebced hesapları ayrıntılı şekilde açıklanmıştır. Byölece hem manzumelerin daha kolay anlaşılması sağlanmış hem de devrin ince zekâsı ve sanat zevki ortaya konmuştur. Atalarımız şiirin, özellikle divanlara girecek kadar kaliteli şiirin, en kalıcı yazı çeşidi olduğunu fark etmiş ve önemli buldukları hadiseleri ölümsüzleştirmek için, son dizesi ebced ölçüsü ile o yılın tarihini veren bir beyti şiirlerine yerleştirmişlerdir. Bu şiirlere, nazım şekline göre *tarih kasidesi*, *tarih terkib-i bendi*, *tarih kıt'ası* denebildiği gibi genel anlamda *tarih manzumeleri* demek de mümkündür.

Çalışmamıza kaynaklık eden Fâiz Efendi ve şâkir Bey Mecmuasında yaklaşık 160 tarih manzumesi, devrin hemen hemen tüm önemli olaylarını, kronolojik sırayla ve belki de günü gününe kaydetmiştir. Bu eserin bir orijinal yönü de pek çok ünlü şairin divanlarında bulunmayan şiirlerini barındırıyor olmasındır. Ayrıca yine bu eserde, bu devirde adı duyulmamış şairlerin şiirleri de bulunmaktadır. Örneğin alışmamızdaki Nebih bunlardan biridir.

Ebcedli tarih manzumeleri belge değerinde olup bir devrin hafızasıdır, denilse yeridir. O devirdeki birçok yapı, mimari eser vs. sonradan yıkılrsa, yok olsa bile bu gün bu manzumeler elimizdedir. Onlar sayesinde bu tarihi eser ve hadiselerden haberimiz olmaktadır. Dolayısıyla bu manzumeler birer belge değerindedir. Lâle Devrinin hafızasında yer etmiş en önemli harp ve sulh hadiseleri de yine bu yolla saklanmıştır. Bugünün tarihçilerinin de o günkü halkın ve şairlerin bu olaylar hakkında nasıl bir tavır aldığını anlaması için, bu ve benzeri manzumelerin günümüz Türkçesi ile ortaya konması önemlidir.

Ebcedin kültür, tarih ve edebiyatımızdaki yeri hakkında en derli toplu çalışmayı yapan İsmail Yakıt¹⁴ ve Turgut Karabey¹⁵, in eserinin sonuç kısmında; Mercangil¹⁶ ise çalışmasının başında, ebcedin Türk İşlam kültüründeki yerini özetlemektedir. Bunlardan yola çıkararak biz de şu çıkarımları yapabiliriz:

1- Ebced, tarih düşürme sahasında en fazla divan ve tekke edebiyatında yer bulmuştur.

2- Ebced, münevver tabakanın ilgi alanı olmuştur.

¹⁴ İsmail Yakıt, *Türk- İşlam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme* (İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010), 443-445.

¹⁵ Turgut Karabey, *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme* (Ankara: AKMY, 2015).

¹⁶ Muharrem Mercanlıgil, *Ebced Hesabı* (Ankara: Doğuş Ltd. şirketi Matbaası, 1960).

3- Fatih Sultan Mehmet'ten III. Selim'e kadar pek çok padişah ve devlet adamı bu sahada örnek vermiştir.

4- Hayattayken kendi ölüm tarihini düşürenler dahi olmuştur: İbn-i Kemal, Şair Nâbî, Mir Hamza Nigârî gibi.

5- Ebcedin sayı değeri bazen kitapların bölüm başlıkları gibi numaralandırmada da kullanılmıştır. Âşık Çelebi'nin tezkiresinde olduğu gibi.

6- Ebced, nüfus kütüğü gibi, bir sülâlenin izini sürmeye de yaramaktadır.

7- Mimarîde ebced, belli değerlerin hayırlı olduğu inancıyla yer almıştır. Mimar Sinan pek çok ölçüyü dini kavramlardan seçmiştir.

8- Kelimeler bazı sayısal benzerlikleri açısından önemsenmiştir: Allah, hilal, lâle, çift vav (= 66) gibi.

9- Ebced, sosyal tarih açısından da önemlidir; çünkü hakkında ebcedli tarih düşürülen kişinin sosyal durumu bir cümle ile özetlenmektedir.

10- Ebced kullanılarak yazılan manzumeler, bazen belli bir kronoloji ile mecmualara girmekte ve bu şiirler ilk elden kayıt altına alındığı için divanlardaki kayıtlardan daha sağlıklı olabilmektedir. Bu bağlamda çalışmamıza temel oluşturan Fâiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuası, Lâle Devrinin pek çok olayını kronolojik olarak vermekte ve divanlardaki şiirlerden farklılıklar arz etmektedir. Görüşümüz şudur ki divanlar tekrar tekrar yazılırken bazı kelime değişikliğine uğramaktadır; ancak bu mecmua bizzat dönemin sadrazamı Damat İbrahim Paşa'nın gözetiminde hazırlandığı için bu tür yanlışlıklardan uzaktır.

Çalışmamızda araştırmacılara kolaylık sağlamak amacıyla, metinlerin ebced ile ilgili kısmı eski yazıyla yazılmış ve harfler toplanarak sonuçlar altına yazılmıştır. Tarih-i tam veya tamiyeli tarih gibi adlarla ebcedin hangi cinsinin kullanıldığı ve bunun nasıl bir hesaplama gerektirdiği ayrıca belirtilmiştir.

Pasarofça Sulhu, İran savaşları ve İran Şahı Eşref ile yapılan sulhları ele alan bu beyitler, aslında çok ayrıntılı ve hareketli sahneler anlatan uzun şiirlerin son dizelerini barındırmaktadırlar. Makale boyutunu aştığı için, manzumenin tek ve genellikle son beyti ile yetindiğimiz çalışmamız bu yönüyle eksik sayılabilir. Aslında her manzumenin içinde bu son beyti besleyen edebî ve tarihî ifadeler mevcuttur.

A- Nemçe Sulhu

Fâiz Efendi:

Bu şulhuñ lafza vü ma'nâ didi târihini Fâ'iz

Cihân biñ yüz otuzda oldı şulh-i pâk ile dil-şâd

جهان بيك يوز اوتوزده اولدى صلح پاك ايله دل شاد

1130 Tarih-i tam Mecmu'a: 060-061

İkinci dizenin tüm harfleri hesaplandığında 1130 tarihi bulunmaktadır. Ayrıca şairin ilk dizede de belirttiği gibi, tarih hem sözle hem de ebced hesabıyla söylenmiştir.

Nemçe, Osmanlılar tarafından Avusturya veya Avusturyalı anlamında kullanılır. Nemçe Sulhu veya diğer adı ile Pasarofça Antlaşması, 1715-1718 Osmanlı-Avusturya-Venedik Savaşına son veren; yukarı Sırbistan, Belgrad ve Banat yaylasının Avusturya'ya; Dalmaçya, Bosna ve Arnavutluk kıyılarının Venedik'e verilmesi ve Mora Yarımadası'nın Osmanlılarda kalması gibi maddeler içeren ve 21 Temmuz 1718'de imzalanan antlaşmadır. Antlaşma, Osmanlı sultanlarından III. Ahmed Han (1703-1730) zamanında, Mora-Tuna kavşağında Sırbistan'ın Pasarofça kasabasında yapılmıştır.

Bu antlaşmanın yansımaları, Osmanlı halkında ve doğal olarak da şairlerinde olumlu bir hava doğurmuştur. Vereceğimiz örnek tarih manzumelerinde de görüleceği gibi bu antlaşma; bir zafer, mutluluk, huzur, gönül ferahlığı olarak gösterilmektedir. Kaynak olarak kullandığımız mecmuanın müstensihî Fâiz Efendi de bu manzumesinde “oldı şulh-i pâk ile dil-şâd” diyerek bu durumu işaret etmektedir.

Dürrî Efendi:

Râ'y-i İbrâhîm Paşa-yı Felâtûn-fehm ile

Yüz otuzda 'ağd olundu Nemçe şulhı ve's-selâm

رای ابراهیم باشای فلاطون فهم ایله

یوز اوتوزده عقد اولندی نمچه صلحی والسلام

1130 Tarih-i tam Mecmu'a: 061-063

Her mısra ebced hesabı ile ayrı ayrı hesaplandığında tam tarih elde edilir: 1130. Ayrıca sözle de tarih belirtilmiştir: *(bin) yüz otuz*.

Dürrî Efendi¹⁷ ise İbrahim Paşayı bu sulhun kahramanı olarak ilan etmektedir. Onun Eflatun gibi bir zekâyâ sahip olduğunu ve bunun da Nemçe sulhunu sağladığını belirtmektedir.

Neylî Efendi:

Çıldı emn-âbâd cümle kişveri şulh u şalâh¹⁸

Buldı sa'y-i dâver-i ekremle âsâyiş cihân

قیلدی امن اباد جمله کشوری صلح و صلاح

¹⁷ İnce, *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*, 302-305.

¹⁸ Atabey Kılıç, *Mirzâ-zâde Ahmed Neylî (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği) ve Dîvânı* (İstanbul: Kitabevi, 2004), 423.

بولدى سعى داور اكرمله آسایش جهان

1130 Tarih-i tam Mecmu'a: 063-064

Her dize ebced hesabı ile ayrı ayrı hesaplandığı zaman tam tarih verir: 1130.

Neyli Efendi, askerinin bu sulh ile emniyete kavuştuğunun ve cihanın bu iş ile asayiş bulduğunun altını çizmektedir.

Feyzî:

Cihân âsûde oldı şevk ile Feyzî dedüm târîh

Bu 'âlem hamdüli'llâh şulh ile buldı hele râhat

بو عالم حمدالله صلحله بولدى هله راحت

1130 Tarih-i tam Mecmu'a: 065

İkinci dizinin tüm harfleri ebced hesabıyla toplandığında 1130 tarihi bulunmaktadır.

Feyzî,¹⁹ cihanın sonunda rahata kavuştuğunu ve bu rahatlığın vesilesinin Nemçe sulhu olduğunu îmâ etmektedir.

Sâlim Çelebi:

Biri dört ta'miyeyle eylesün nâ-çâr istiğdâm

Biri haşr-i du'â-yı pâkdur ol zât u zî-şânûñ

Sene biñ yüz otuzda Çâr-i Nemçe ile şulh oldı

İde Haqq devletin dâ'im o şadr-i pâk-dâmânûñ

سنه بيك يوز اوتوزده چار نمچه ايله صلح اولدى

ايدنه حق دولتني دئم او صدر پاك دامانك

1130 Ta'miyeli tarih Mecmu'a: 067-069

Son beytin ilk dizesinde “bin yüz otuz” tarihi açıkça söylenmiştir. Dizenin her harfi toplandığında ebcedle 1126 tarihi bulunmaktadır. Bir önceki beyitte dört ta'miye diyerek “dört” eklenmesi istenmektedir. $1126+4=1130$. (Fakat orijinal yazımda “otuz” kelimesinin ilk vav'ı eksik kalmıştır, o vav'ın da hesaba katılması lazımdır. Biz bu vav'ı kendi yazımızda gösterdik.)

İkinci dizede bir önceki beyitte îmâ edildiği üzere “pak” kelimesi (23) eklenmelidir. Dizenin ebced ile toplam değeri 1103'tür. Buna pâk=23 eklenince 1126 sonucu elde edilirse de yeterli değildir. Bu durumda ilk beyit için eklenmesi gereken “dört” buraya da eklenmelidir. $1126+4=1130$.

¹⁹ İnce, *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*, 571-573.

Sâlim, ilk beytinde şiirini nasıl hesaplamamız veya anlamamız gerektiğini izah ettikten sonra Nemeçe çarı ile olan sulhun devlete hayırlar getirmesi için niyaz etmektedir.

Hâşim Efendi:

*Kudsiyân mışra‘-ı târîhini inşâ idicek
Cümle bu şulha didi râ‘y-ı rezîndür ‘uqalâ*

جمله بو صلحه دیدی رأی رزیندر عقلا

1130 Tarih-i tam Mecmu‘a: 077-079

İkinci dizenin tüm harfleri ebcedle hesaplandığında 1130 tarihi bulunmaktadır.

Hâşim Efendi, sağlam bir aklın eseri olduğunu düşündüğü bu sulhun tarihini de kendisine kudsiyanın yani meleklerin ilham ettiğini belirtmektedir.

Hamdî:

*Lisân-ı hâtif-i gaybî didi târîhini Hamdî
Olupdur şulh-ı mâbeyn ‘ahd-i İbrâhîm Paşada*

اولوبدر صلح مابین عهد ابرهیم پاشاده

1130 Tarih-i tam Mecmu‘a: 130

İkinci dizenin tüm harfleri hesaplandığında 1130 tarihi bulunmaktadır. Ancak “İbrahîm” isminde ikinci elifin olmadığına dikkat edilmelidir. Bu yüzden “bir” eksik hesaplanmalıdır.

İbrahim Paşa’nın gayretleri ile iki ülke arasında bu sulhun sağlanabildiğini hatırlatan Hamdî,²⁰ kendisine bu güzel olayın tarihini “hâtif-i gaybînin”; yani gizli bir sesin ilham ettiğini söylemektedir.

Tâ’ib Efendi:

*Nizâm-ı ‘âlem oldı şulh ile dehre emân virdi
Cihân târîhin itdi şulh-ı hayr encâm-ı mülk âbâd*

صلح خیر انجام ملک اباد

1131 Tarih-i tam Mecmu‘a: 084-085

“Sulh-i hayr-encâm-i mülk-âbâd” kısmı 1130 târîhini verir.

Devrin en önemli şairlerinden olan Osman-zâde Tâ’ib Efendi²¹ de “*Âleme nizam ve bin yıllık bir döneme emniyet veren bir sulh oldu; memleketi huzura kavuşturan hayırlı bir barıştır bu.*” diyerek tarihini ebced ile vermektedir.

²⁰ İnce, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ Sâlim Efendi*, 297.

²¹ İnce, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ Sâlim Efendi*, 251-354.

B- İran'ın Fethi

Osmanlı-İran savaşlarının bu iki halkın birbiriyle karşılaştığı ilk yıllardan beri sürüp gittiği bir gerçektir. Belirli topraklar iki devlet arasında sürekli el değiştirmiştir. İşin garibi her iki devletin yönetimi de sürekli Türk hakanlarının elinde olmuştur. Bu iktidar mücadelesi III. Ahmet döneminde de devam etmiş, yine el değiştirmeler olmuştur. Lâle Devrine denk gelen savaşlar şöyle özetlenebilir:

“On sekizinci yüzyılın ilk yarısında Afganistan'daki Üveysi hanedanı, İsfahan'a kadar İran topraklarını ele geçirdi. İran'daki Safevî hanedanını dağıttı. İran'ın bu zayıf durumundan faydalanmak isteyen Rusya da İran'a saldırınca sünni halkın yaşadığı Dağıstan halkı, 1722'de İran tabiiyyetinden çıkarak tekrar Osmanlı Devleti'ne tâbi oldu. Bu durumda Safevîlerle yapılan barışın geçersiz kalması sebebiyle İran'a müdahaleye mecbur kalan Osmanlı Devleti'nin, 1723 Temmuz'unda Gürcistan'ın İran'a tâbi kısmına girmesiyle savaş başladı. Çeşitli cephelerde Tiflis, Gori, Güney Azerbaycan, Luristan, Ardelan, Kirmanşah, Hemedan ele geçirildi. Revan ve Tebriz eyaletlerine girildi. Bu suretle batı ve kuzeybatı İran ile Güney Kafkasya Osmanlı lehine İran'dan koptu. Üçüncü Murad devrindeki sınırlar yeniden tutulup Hazar'a erişildi. Bu fütuhat, Hemedan muahedesi ile Afganistan hükümdarı Eşref Han Üveysi tarafından tanındı.”²²

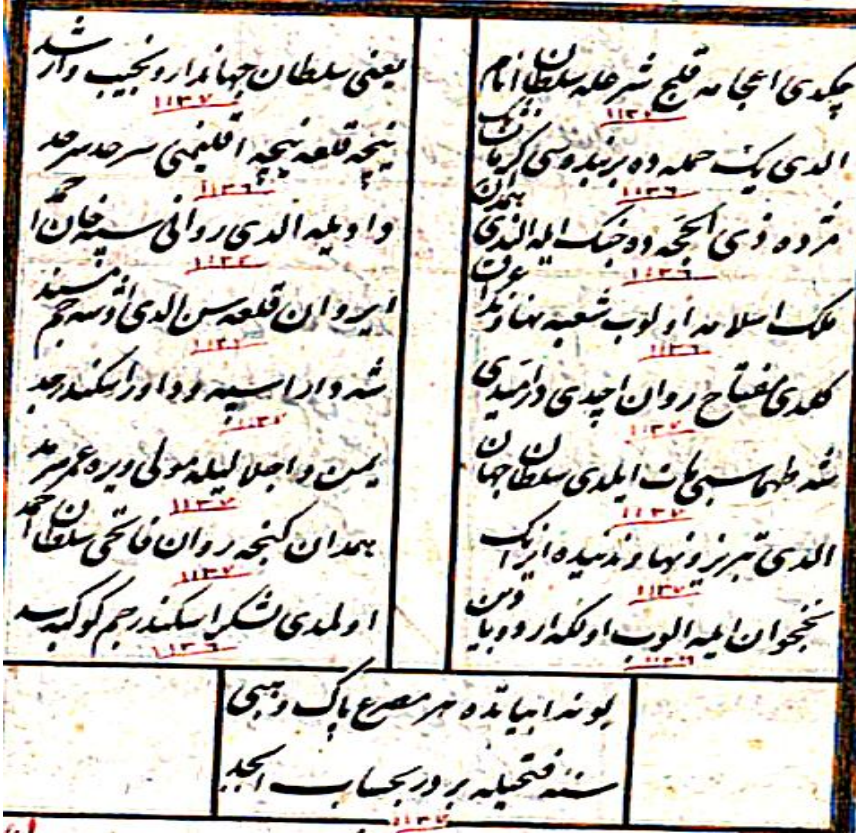
Aşağıdaki tarih manzumeleri bu fetihleri anlatmakta ve şairlerin ve dolayısıyla halkın bu fetihleri nasıl yorumladıklarını göstermektedir.

Öncelikle bu yıllarda olan tüm fetihleri özet halinde tarih manzumesine dönüştüren ve tüm İran'ın fethini konu alan Seyyid Vehbî Efendi'nin manzumesini inceleyelim. Bu şiirin her mısraı ebced hesabı ile aynı tarihi vermektedir (1137).

Seyyid Vehbî Efendi'nin Tüm İran'ın Fethine Dair Tarihi²³

²² Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 182-184.

²³ Hamit Dikmen, “Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni” (Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991), 348-349.

Tevârîh-i Vehbî Efendi Berây-ı Fütûhat-ı İrân Der Sitâyîş-i Cenâb-ı Zill-i Yezdân
1137 Tarih-i tam Mecmu'a: 408

Her dizenin tek tek tüm harflerinin değerleri toplandığında 1137
çıkmaktadır.

Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilâtün Fe'ilün

1 Mülk-i Tiflîsi güşâd eyleyüp evvel bî-bâk

Şoñra itdi Hemedân kaşdı sipâh-ı bî-hadd

Sayırsız Osmanlı askeri, önce korkusuzca Tiflis şehrini ele geçirip sonra
Hemedan'ı almak kasdı ile yola çıktı.

2 Çekdi A'câme kılıç şer' ile sultân-i enâm

Ya'ni sultân-i cihân-dâr u necîb ü erşed

Cihanın sahibi olan cömert ve doğru yolda ilerleyen Sultan Ahmet,
Acemlere şeriatın hükmü üzere kılıç çekti.

3 *Aldı yek hamlede bir bendesi Kirmânşâhuñ
Nice al‘a nice iqlîmini serad serad*

Bir hamlede Kirmanşah eyaletinin kalelerini, bir baştan bir başa Sultan Ahmet’in bir komutanı, bir bendesi alıverdi.

4 *Müjde zîl-iccede cenk ile alındı Hemedân
Dâd ile aldı Revânı sipeh-i Hân Ahmed*

Müjdeler olsun, Han Ahmet’in askeri, zilhicce ayında bir savaş ile Hemedan’ı ve hak ettiği üzere Revan’ı aldı.

5 *Mülk-i İslâma olup şu‘be Nihâven-i ‘Irâ
Erivân al‘asın aldı o şeh-i Cem-mesned*

Irak’ın Nihavent’i İslam mülküne dâhil oldu ve o Cem mertebesindeki yüce şah (Sultan Ahmet) Erivan kalesini aldı.

6 *Geldi miftâh-i Revân açdı der-i ümmîdi
Şeh-i Dârâ-sipeh ü dâver-i İskender-ced*

Dârâ ve İskender gibi yüce olan Sultan Ahmet’e ümit kapısını açan Revan’ın anahtarı geldi.

7 *Şeh-i Tahmâsbı mat eyledi sulân-i cihân
Yümn ü iclâl ile Mevlâ vire ‘ömr-i sermed*

Cihan sultanı Sultan Ahmet, Şah Tahmasb’ı mat eyledi. Bereket ve azametle Allah ona ebedî bir ömür vere.

8 *Aldı Tebrîz ü Nihâvendini de İrânın
Hemedân Gence Revân fâtîhi Sulân Ahmed*

Hemedan, Gence, Revan fatihi olan Sultan Ahmet, İran’ın Tebriz’ini de Nihâvend’ini de aldı.

9 *Nahcivân ile alup ülke-i Ordubâdın
Olmadı leker-i İskender-i Cem-kevkebe sed*

Ordubad ülkesini Nahcivan ile birlikte alıp gitti, onun Cem ve İskender’in ordusuna benzeyen askerine bunlar sed olamadılar.

10 *Bu nüh ebyâtda her mısra‘-i pâk-i Vehbî
Sene-i feth ile birdir be-hisâb-i ebced*

Bu dokuz beyitte Vehbî’nin her temiz mısraı, ebced hesabı ile o fetihlerin senelerine eşittir. Dolayısıyla bu şiir, her dizesi ebced hesabıyla aynı tarihi vermesi (1137) yönünden orijinal bir örnektir.

1. Revan Fethi

Vehbî Efendi:

Ziyâde bir güzel târîhdür olsa n’ola mehûr

*Revân hışnın da hâlâ aldı Sulţân Aĥmed-i manşûr*²⁴

روان حصنن ده حالا الذى سلطان احمد منصور

1137 Eksiltmeli tarih Mecmu'a: 408

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1138 çıkmaktadır. Ziyade “bir” dediğine göre bir çıkarılmalıdır. 1138-1= 1137. Bu güzel tarih ziyadesiyle meşhur olsa ne olur ki, muzaffer padişah Sultan Ahmet şimdi Revan kalesini aldı.

Yümnî Efendi:

Bir kemîne didi bu mışra'ı Yümnî târîh

Müjde kim oldı Revân fâtihi Sulţân Aĥmed

مژده کیم اولدی روان فاتحی سلطان احمد

1137 Eklemeli tarih Mecmu'a: 413

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1136 çıkmaktadır. “Bir” kemine dediğine göre şair bir eksik söylediğini îmâ etmektedir: 1136+1= 1137. Yümnî Efendi,²⁵ eksiltmeli bir tarihle Revan'ın fethini kutlamaktadır. Bir ekşiği ile bu tarih mısramı Yümnî dedi: Müjdeler olsun ki Revan'ın fatihi Sultan Ahmet oldu.

Vehbî Efendi:

*Olup efser-ribâ-yı cim şeh-i 'âlem didüm târîh*²⁶

Çılıçla geldi miftâh-ı Revân bâb-ı hümâyûna

قلچله کلدی مفتاح روان باب همایونه

1137 Eksiltmeli tarih Mecmu'a: 407-40i8

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1140 çıkmaktadır. Ribâ-yı “cim” denildiğine göre cim, ebced değeriyle 3, fazlalıktır. 1140-3 =1137. Devrin Sultanü'ş-şuarasından Seyyid Vehbî Efendi, Revan için şöyle bir eksiltmeli tarih düşürmüştür: Âlemin şahı olan Sultan Ahmet, bir tacı daha alıp tarihini söyletti; bab-ı hümâyuna Revan'ın anahtarı kılıç ile geldi.

2. Luristân Fethi

Çelebi-zâde 'Âsım Efendi:

Didi bir mışra' içre 'Âsım aınun fethine târîh

Luristânı da Sulţân Aĥmed-i vâlâ-himem aldı

لورستانى ده سلطان احمد والا همم الذى

²⁴ Dikmen, “Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni”, 419.

²⁵ İnce, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ Sâlim Efendi*, 709-710.

²⁶ Dikmen, “Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni”, 350.

1137 Tarih-i tam Mecmu'a: 398-399

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1137 çıkmaktadır. Luristân, İran'ın batısında bir eyalettir. Halkını Lur adı verilen ve tarımla uğraşan bir millet oluşturur. Bu eyaletin en büyük şehri Hürrem-âbâd'dır. Bu bölgenin İran yönetiminden alınması ile ilgili ünlü tarihçi Çelebi-zâde Âsım şöyle bir tarih düşmüştür:

Asım,²⁷ onun fethine bir mısra ile şöyle tarih dedi: Luristân'ı da yüce himmetli Sultan Ahmet aldı.

3. Gence Fethi

İshâk Efendi:

Qıldı genc-i Genceyi fetih ü güşâd (1137)²⁸

Seyf-i Sulţân Aḥmed şevket-penâh (1137)

قیلدى گنج کنجه یی فتح و کشاد

سیف سلطان احمد شوکت پناه

1137 Tarih-i tam Mecmu'a: 409

İki dizenin harflerinin değerleri ayrı ayrı toplandığında 1137 çıkmaktadır. Ancak birinci dizide “vav” hesaba katılmamalıdır. Azerbaycan'ın ikinci büyük şehri olan Gence, tarih boyunca önemini korumuş bir yerleşim yeridir. Halkının tamamının Türk olması hasebiyle bu şehrin İran'ın elinden alınması, Osmanlı halkını çok mutlu etmiş ve doğal olarak kaynak olarak kullandığımız mecmuada en çok övülen ve şiir yazılan fetih olmuştur.

Şeyhülislam İshak Efendi, her iki mısraı da ayrı ayrı 1137 tarihini veren beytinde bu güzel hadiseyi şöyle müjdeler: Şevket-penâh Sultan Ahmet'in kılıcı Gence hazinesini fethyledi.

Şehdî Efendi:

Qal'a-i gevher-nigîn-i Genceyi

Aldı Sulţân Aḥmed-i 'âdil bu 'âmm

قلعه کوهر نکین کنجه یی

الدي سلطان احمد عادل بو عام

1137 Tarih-i tam Mecmu'a: 409

İki dizenin de tüm harflerinin değerleri toplandığında 1137 çıkmaktadır.

²⁷ İnce, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ Sâlim Efendi*, 485-486.

²⁸ Muhammet Nur Doğan, *Lâle Devri Şairi Şeyhülislam İshak Efendi ve Divanı* (İstanbul: MEB Yayınları, 1997), 305.

Şehdî,²⁹ “Gence kalesinin gevher mührünü, bu halka, adil padişah Sultan Ahmed aldı.” diyerek adaletin yerini bulduğunu ve Türk yurdunun tekrar Türk yönetimine geçtiğini müjdelemektedir.

Nahîfi Efendi:

Ey Nahîfi tuhfe-i ilhâmdur târîh añâ
‘Avn-i Hağdan Gence fethi oldı Sulţân Aħmedüñ

عون حقن كنجہ فتحی اولدی سلطان احمدك

1137 Tarih-i tam Mecmu‘a: 410

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1137 çıkmaktadır. “Ey Nahîfi, bu tarih ona bir ilham hediyesidir; Allah’ın yardımından dolayı Gence’nin fethi Sultan Ahmet’in nasibi oldu.”

Sâhib Mehmed Efendi:

Düşdi bir vech ile üç beldeye Şâhib târîh
Gence Kazvîn ile Kum fâtihi Sulţân Aħmed³⁰

كنجه قزوين ایله قم فاتحی سلطان احمد

1137 Eksiltmeli tarih Mecmu‘a: 410

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1139 çıkmaktadır. Düşdi “bir” dediğine göre bir çıkarılmalıdır: 1139-1=1138. Asıl tarih 1137’dir. Bu durumu düzeltmek için üçten bir düşürülür, iki kalır; bu da tarihten çıkınca tam tarihi tespit edilmiş olur: 1139-2=1137. Sahib Mehmed Efendi³¹ eksiltmeli bir tarihle, “Üç beldenin fethine bir tarih denk geldi; Gence, Kazvin ile Kum fatihi Sultan Ahmettir.” demektedir.

Rif‘at Çelebi:

Ben de bu fethi gûş idüp Rif‘at didüm târîhini
Seyf ile aldı Genceyi Ĥan Aħmed-i vâlâ cenâb

سیف ایله الدی كنجہ یی خان احمد والاجناب

1137 Tarih-i tam Mecmu‘a: 411

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1137 çıkmaktadır. Şair, “Rif‘at, ben de bu fethi duyup tarihini dedim: Yüce padişah Ahmet Han Gence’yi kılıç ile aldı.” diyerek mutluluğunu dile getirmektedir.

²⁹ İnce, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ Sâlim Efendi*, 334-335.

³⁰ Meral Topal, “Pîrî-zâde Mehmed Sâhib Hayatı Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı’nın Tenkitli Metni” (Yüksek Lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004). (Bu şiir, bu çalışmada mevcut değildir.)

³¹ İnce, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ Sâlim Efendi*, 448-449.

Hilmî:

Mışra‘-i zîbâ ile Hilmî didüm târîhîni

Gence fethin kıldı Sulţân Aḥmede Mevlâ ‘aṭâ

کنجه فتحن قیلدی سلطان احمده مولا عطا

1137 Eklemeli tarih Mecmu‘a: 411

İkinci dizenin harflerinin değeri 1135 çıkmaktadır. Tarihin tam olması için “iki” eklemek gerekmektedir. Şair mısra-i “zî-bâ” diyerek bir “ba” harfi değeri (2) eklenmesini îmâ etmiştir. (1135+2= 1137). Ebcedin bir inceliğini kullanan ve eklemeli bir tarih yazan Hilmî,³² güzel bir mısra ile “Tarihini dedim; Gence fethini Sultan Ahmet’e Mevla nasip kıldı.” demektedir.

‘Âtıf Efendi:

İkisinüñ fethi bir târîhe geldi ‘Âtıfâ

Genceyi Tebrîzi aldı seyf-i Sulţân Aḥmedî

کنجه یی تبریزی الدی سیف سلطان احمدی

1137 Eklemeli tarih Mecmu‘a: 411-412

Nuşret-i Haḫ ile Gence feth olup Tebrîz ile

Sâl mücerred oldı âḫir biñ yüz otuz yedi

Bu beyitte açıkça tarih söylenmiş ve son beyitte ebced ile tekrar teyid edilmiştir. İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1135 çıkmaktadır. “İkisinin” fethi dediğine göre şair iki eklememizi istemektedir. 1135+2=1137. Yine ebcedin güzel bir örneğini veren Âtıf Efendi,³³ hem açıkça tarihi söylemiş hem de ebcedli tarih ile onu desteklemiştir: “İkisinin feth edilmesi bir tarihe geldi: Gence’yi ve Tebriz’i Sultan Ahmet’in kılıcı aldı.”

Fâiz Efendi:

Bu sūrûr ile didi târîh Fâ‘iz bendesi

Remz ile Sulţân Aḥmed Genceyi feth eyledi

رزم ایله سلطان احمد کنجه یی فتح ایلدی

1137 Tarih-i tam Mecmu‘a: 412

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1137 çıkmaktadır. “Fâiz adlı kölesi, bu mutlulukla tarihini söyledi; Sultan Ahmet savaş ile Gence’yi fethetti.” Fâiz Efendi, aynı zamanda bu mecmuanın toplanmasını ve yazılmasını sağlayan ikinci isimdir.

³² İnce, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ Sâlim Efendi*, 294-295.

³³ İnce, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ Sâlim Efendi*, 486-487.

Reşîd Efendi:³⁴

Sezâdur cem olursa ser-nihâde böyle târihe
Açıldı genc-i Gence sa'y-i Aḥmed Ḥânla müjde
اچلدى كنج كنجه سعى احمد خانله مزده

1137 Eklemeli Tarih Mecmu'a: 413

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1134 çıkmaktadır. “Sezâdur ser-nihâde cem” tabirinde bir “cim” ekle anlamı gizlidir. Cim’in ebced değeri 3’tür. 1134+3= 1137. “Böyle bir tarih, o lider yaratılışının övgüsünü derlemek için yazılırsa pek münasiptir; çünkü müjdeler olsun ki, Ahmet Han’ın gayreti ile Gence hazinesi açıldı.”

Sa’dî:

Sa’diyâ düşdi ser-i a’dâ didüm târihini
Virdi Gence gencini Fettâḥ Sultân Aḥmede
ويدى كنجه كنجى فتاح سلطان احمده

1137 Eksiltmeli tarih Mecmu'a: 413-414

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1138 çıkmaktadır. Şair “düştü ser-i a’dâ” demekle “bir” çıkması gerektiğini ima etmiştir. 1138-1= 1137 Edebî söyleyişin yine ilginç bir yöntemini kullanan Sa’dî,³⁵ Gence fethini şöyle ebedileştirmektedir: “Ey Sa’dî, düşmanın başı düştü, bende bu fırsattan istifade bu tarihi söyledim.” Yani, hesabımda bir fazlalık vardı, onu düşmanın başı olarak îmâ ettim, attım ve tam tarihi böylece hesapladım: “Allah, Gence fethini Sultan Ahmet’e verdi.”

Şehrî Efendi:

Didi Şehrî müjde bu târiḥ-i ferrûḥ sâlde
Gence şehrin aldı Sultân Aḥmed-i Dârâ-düvel
كنجه شهرن الدى سلطان احمد دارا دول

1137 Tarih-i tam Mecmu'a: 414

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1137 tarihi çıkmaktadır. “Şehrî,³⁶ bu mübarek yılda bu müjdeyi haber verdi: Gence şehrini dünya hâkimi Sultan Ahmet aldı.”

Yümnî:

Bir ‘aded tarḥıyla Yümnî söyledüm târihini

³⁴ İnce, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ Sâlim Efendi*, 351-351.

³⁵ İnce, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ Sâlim Efendi*, 399-401.

³⁶ İnce, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ Sâlim Efendi*, 438-439.

Genceyi de aldı Sultân Ahmed-i nuşret-me'âb

کنجه یی ده الدی سلطان احمد نصرت مآب

1137 Eksiltmeli tarih Mecmu'a: 414-415

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1138 tarihi çıkmaktadır. Şair “bir ‘aded tarhıyla” diyerek “bir” çıkması gerektiğini ima etmiştir. 1138-1=1137. “Bir adet çıkarma ile Yümnî, tarihini söyledim; Gence’yi de galipler galibi Sultan Ahmet aldı.”

Hilmî:

Fethini gûş eyleyüp Hilmî didüm târîhini

Gence fethi seyf-i Sultân Ahmede oldu naşîb

کنجه فتحی سیف سلطان احمد اولدی نصیب

1137 Tarih-i tam Mecmu'a: 415

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1137 tarihi çıkmaktadır. Hilmî aynı konudaki ikinci tarih manzumesinde şöyle bir ifade tercih etmektedir: “Hilmî, fethini duyunca şöyle dedim tarihini: Gence fethi, Sultan Ahmet’in kılıcına nasip oldu.”

Şâkir:

Du'â-gûne kemîne bendesi Şâkir didi târîh

Hümâyûn ola feth-i Gence Sultân Ahmede yâ Rab

همایون اوله فتح کنجه سلطان احمده یارب

1137 Eksiltmeli Tarih Mecmu'a: 416

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1141 tarihi çıkmaktadır. Dört fazlalığın çözümünü “kemîne” kelimesinde aramalıyız. Dikkat edilirse bende kelimesindeki “dal” ebcedle dört karşılığıdır. Şair, atılması gerekenin “dal” olduğunu îmâ için bir işaret daha vermiştir: Dizede dört tane “dal” vardır: du’â, bende, didi.

Gence için son tarih manzumesi mecmuanın derleyenlerinden biri olan tarihçi ve şair Şâkir Bey’e aittir: “Sultan Ahmet’in zavallı kölesi Şâkir, dua ile tarihini söyledi; Ya Rab Gence fethi Sultan Ahmet’e mübarek ola.”

4. Erdebil Fethi

Erdebil, Güney Azerbaycan’da önemli bir şehirdir. Şu an İran sınırlarındadır. Şah İsmail’in mezarı da buradadır.

Fâiz Efendi:

Didi târîhin du'â birle anuñ Fâ'iz kuli

'Ahd-i Sultân Ahmedîde feth olundu Erdebîl

عهد سلطان احمدیده فتح اولندی اردبیل

1137 Tarih-i tam Mecmu'a: 399

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1137 çıkmaktadır. Mecmuanın hattatı olan Fâiz Efendi bu güzel fethi şöyle müjdelemiştir: “Dua ile Fâiz kulu onun tarihini şöyle kaydetti; Erdebil, Sultan Ahmet’in ahdi idi, feth olundu.”

5. Tebriz Fethi

İran Azerbaycan’ı denilen İran’ın kuzeyindeki en büyük şehirdir. Halkının büyük ekseriyeti Azerbaycan Türk’üdür.

Zühdî Efendi:

*Gûş idünce fethini Zühdî didi târîhini
Aldı Tebrîz ülkesini hüküm-i Sulţân Aşmedî*

الدى تبريز اولكه سيني حكم سلطان احمدى

1137 Tarih-i tam Mecmu’a: 408-409

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1137 çıkmaktadır. Zühdî Efendi bu büyük şehrin fethine şu tarih beytini yazmıştır: “Zühdî duyunca fethini, tarihini şöyle dedi; Sultan Ahmet’in hükmü Tebriz ülkesini aldı.”

‘Âtîf Efendi: (Gence dahil)

*İkisinün fethi bir târîhe geldi ‘Âtîfâ
Genceyi Tebrîzi aldı seyf-i Sulţân Aşmedî*

کنجه یی تبریزی الدی سیف سلطان احمدی

1137 Eklemeli tarih Mecmu’a: 411-412

*Nuşret-i Hâk ile Gence feth olup Tebrîz ile
Sâl mücerred oldu âhîr biñ yüz otuz yedi*

Bu beyitte açıkça tarih söylenmiş ve son beyitte ebced ile tekrar teyid edilmiştir. İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1135 çıkmaktadır. “İkisinin” fethi dediğine göre şair iki eklememizi istemektedir. 1135+2= 1137. Âtîf Efendi³⁷ Gence ve Tebriz’in birlikte fethini yukarıda açıkladığımız küçük bir ebced oyunu ile kutlamaktadır: “Ey Âtîf, ikisinin fethi bir tarihe geldi; Gence’yi Tebriz’i Sultan Ahmet’in kılıcı aldı.”

Müfid:³⁸

*Ŧutulup peyk-i Revâfîz kesdiler başın o dem
Müjde ‘avnillâh ile Tebrîzi aldı Sünnîyân*

مژده عونالله ایله تبریزی الدی سنیان

1137 Eksiltmeli tarih Mecmu’a: 412-413

³⁷ İnce, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ Sâlim Efendi*, 486-487.

³⁸ İnce, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ Sâlim Efendi*, 626-627.

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1139 çıkmaktadır. “Kesdiler başım” ifadesi (2) çıkması gerektiği belirtilmiştir. 1139-2=1137 (Be=2) “Tutup o anda Rafizîlerin habercisinin (casusunun) başını kestiler. Müjdeler olsun Allah’ın yardımı ile Tebriz’i Sünniler aldı.” Burada İran yönetimini açıkça Rafizilik gibi sapık bir mezhep ile suçlayan bir ifade ile karşılaşmaktayız. Yani Osmanlı halkı, İran bölgesinde fethedilen her şehrin aslında Rafizilik gibi sapık bir inançtan kurtarılmış olduğunu düşünmektedir.

Sözlükte "reddetmek, kabul etmemek, kumandanımı terk eden bir ordu veya askeri birlik"³⁹ anlamına gelen rafizî, mezhepler tarihinde, yaygın şekliyle Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer'in hilafetlerini kabul etmeyip reddedenler için kullanılan bir kavramdır. Bu yönüyle Şia'ya yakınlığı söz konusudur. Çoğulu revâfızdır. Mecmuada, İran savaşları veya sulhu ile ilgili hemen hemen her şiirde İranlılar Rafizî olarak nitelenmiştir.

Şâkir:

Böyle yaz târîhini zerrîn kalemle Şâkirâ

Hışn-ı Tebriz oldı Sulţân Aĥmede mülk-i cedîd

حصن تبريز اولدى سلطان احمده ملك جديد

1137 Tarih-i tam Mecmu'a: 415-416

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1137 tarihi çıkmaktadır. Şâkir Bey, “Ey Şâkir, altın kalemle böyle yaz tarihini; Tebriz kalesi Sultan Ahmet’e yeni mülk oldu.” demektedir.

C- Eşref Han ile Sulh

Afganistan tarafında güçlenen ve İran’a sahip olan güçlerin başına çeşitli entrikalar sonunda Eşref Han geçmiş ve İran’ın ve Azerbaycan’ın pek çok yerini işgal etmeyi başarmıştır. Ancak yine değişik entrikalarla zayıflayan Eşref Han yönetimi, Sultan III. Ahmet tarafından hezimetle uğratılmıştır. Şu bir gerçektir ki bu coğrafyada hiçbir zafer kesin değildir. Buralarda şehirlerin el değiştirmesi an meselesidir. Eşref Han da bu genel kaideden nasibini almıştır ve Sultan Ahmet’ten sulh isteyip kellesini kurtarmaya çalışmıştır. Bu sulh isteği Mecmuada da görüleceği gibi şairlerin üzerinde uzun uzun durmasına sebep olmuştur.

³⁹ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat* (Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2012), 1020.

Nedîm Efendi:

Eyledüm şevketlü hünkârum hisâb⁴⁰

Ġâlibâne oldı târîhi tamâm

غالبانه اولدی

1140 Tarih-i tam Mecmu'a: 484

İkinci dizenin “Ġâlibâne oldı” kısmındaki harflerin değerleri toplandığında 1140 tarihi çıkmaktadır. Lâle Devrinin en ünlü siması Nedîm, Eşref Han'ın hezimetini şöyle kaydetmektedir: “Şevketli hünkârum hesap ettim, ‘galibâne oldu’ deyince tarihi ebced ile tam oldu.”

Vehbî Efendi:

Ser-fürû itdiricek haşma didüm târîhin

Eşrefüñ haddini bildir diye Sulţân Aḫmed⁴¹

اشرفك حدنى بيلدر ديه سلطان احمد

1140 Eksiltmeli tarih Mecmu'a: 487-489

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1141 tarihi çıkmaktadır. “Ser-fürû itdiricek” diyerek şair, “1” çıkacağını imâ etmektedir: 1141-1=1140 Seyyid Vehbî, Eşref'in hezimetini şöyle tarihleştirmektedir: “Baş eğdirince hasmına, dedim tarihini: Sultan Ahmet, Eşref'in haddini bildir diye.” 49 beyitlik bu mükemmel tarih kasidesi şairin divanda mevcuttur.

Kelîm Efendi:

Geldi çün bir müjde târîhin didüm anuñ Kelîm

Bildi haddin kıldı Sulţân Aḫmede Eşref niyâz

بيلدى حدين قیلدى سلطان احمده اشرف نیاز

1140 Eklemeli tarih Mecmu'a: 492-493

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1139 tarihi çıkmaktadır. “Geldi çün bir” ifadesi ile şair “1” eklenmesi gerektiğini imâ etmektedir. 1139+1=1140 “Kelîm,⁴² bir müjdeyle geldi, bu yüzden tarihini şöyle dedim: Eşref, Sultan Ahmet'e niyaz kıldı ve haddini bildi.”

Kelîm Efendi (Diğer Tarih):

‘Aḫd-i şulḫı gûş idüp hâtif didi târîhini

Oldı İrân ehli Sulţân Aḫmede fermân-ber

⁴⁰ Muhsin Macit, *Nedim Divanı* (Ankara: Akçağ, 1997). (Bu şiir, divanda mevcut değildir.)

⁴¹ Dikmen, “Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni”, 92-96.

⁴² İnce, *Tezkiretü’ş-Şu’arâ Sâlim Efendi*, 596-598.

ولدی ایران اهلی سلطان احمده فرمان بر

1140 Tarih-i tam Mecmu'a: 492

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1140 tarihi çıkmaktadır. Kelîm Efendi'nin ikinci tarih manzumesinin son beyti ise bu durumu şöyle ifade eder: “Eşref ile sulh olduğunu işitip hatif, tarihini kulağıma şöyle fısıldadı; İranlılar, Sultan Ahmet'in kılıç ehline baş eğip fermanına tâbi oldu.”

Sadık Efendi:

Şadîk itdi bu dem inkiyâdına târîh

Hüveyze virdi olup şulh-i bî-gümân Eşref

هویزه ویردی اولوب صلح بیگمان اشرف

1140 Tarih-i tam Mecmu'a: 494

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1140 tarihi çıkmaktadır. “Sadık,⁴³ Eşref'in çaresiz boyun eğerek sulh isteyip Hüveyze eyaletini vermesine bu an tarih yazdı”

Şâkir:

Yazıldı sâl-i şulhuñ kıl-k-i Şâkir birle târîhi

Didi Eşref amân şulh oldı Sulţân Aşmed-i dâna

دیدی اشرف امان صلح اولدی سلطان احمد دانا

1140 Eklemeli tarih Mecmu'a: 494-495

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1139 tarihi çıkmaktadır. Şair “birle” ifadesi ile bir eklemek gerektiğini imâ etmektedir. 1139+1= 1140 “Şâkir'in kalemiyle sulhün yılının tarihi yazıldı; Eşref aman dedi, yüce hakan Sultan Ahmet'ten sulh oldu.”

Nebîh:

Geldi eşnâ-yı haberde böyle târîh ey Nebîh

Aldı Eşref şulh ile Sulţân Aşmedden amân

الدى اشرف صلحه سلطان احمددن امان

1140 Tarih-i tam Mecmu'a: 495

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1138 tarihi çıkmaktadır. “Geldi” kelimesinin “böyle”deki “be”yi ekletmeye yönelik kullanıldığı söylenebilir. “Be”nin ebced değeri 2'dir. 1138+2= 1140'tır. Lâle Devrinde ve öncesinde adı hiçbir kayıta bulunmayan bir şair olan Nebîh, bu mecmuada tek bu şiiri ile yer almıştır. Mecmuanın bu yönden de orijinal olduğu daha önce belirtilmişti. Nebih de Eşref'in sulh istemesine bir eman dileme olarak

⁴³ İnce, *Tezkiretü'ş-Şu'arâ Sâlim Efendi*, 460-463.

bakmaktadır: “Ey Nebîh, haber esnasında böyle bir tarih denk düştü; Sultan Ahmet’ten Eşref sulh ile eman aldı.”

Subhî:

*Bu şulha Eşref ağzından çıkub hâtif didi târîh
Amân vîrsün de Sulţân Aĥmed alsun mülk-i İrânı*

امان ویرسون ده سلطان احمد السون ملك ايرانى

1140 Çıkartmalı tarih Mecmu‘a: 495-496

İkinci dizenin tüm harflerinin değerleri toplandığında 1145 tarihi çıkmaktadır. Şair “çıkup hâtif” demekle bir “he”nin yani ebced değeri olan 5’in çıkması gerektiğini belirtmiştir. 1145-5=1140. Subhî,⁴⁴ bu sulha Eşref ağzından, onun ifadesiymiş gibi bir tarih düşmektedir: “Sultan Ahmet eman versin de tek, isterse İran mülkünü alsın.”

Sonuç

Örnek şiirlerden görüldüğü gibi Lâle Devrinde yapılan savaşlar ve barışlar, halk ve şairler tarafından genellikle olumlu karşılanmış ve şiirlerle bu tarihler ölümsüzleştirilmiştir. Tarih manzumeleri, bu yönleri ile tarihçilere -sübjektif yaklaşımlar taşımakla birlikte- oldukça geniş malumat vermektedir. Makale boyutunu aştığı için veremediğimiz asıl metinlerde (şiirlerin tamamında) çok daha fazla ayrıntı belirtilmiştir. Lâle Devrinde iki önemli sulh ve pek çok yerin fethi tarih manzumeleri ile kaydedilmiştir. Bu örneklerden yola çıkarak bu devir hakkında daha sağlıklı sonuçlar çıkarmak mümkün olabilecektir. Ayrıca Fâiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuasının Lâle Devrini anlamak için iyi bir kaynak olduğu bu tip çalışmalarla görülmektedir.

Ebcedin de medeniyetimizin temel taşlarından biri olduğu ve bununla bir hafıza inşa edildiği görülmüştür.

Bu çalışmanın en ilginç sonucu ise şudur: Lâle Devrinde bu kadar olumlu bir hava eserken ve fetihler 1140 yılına kadar peş peşe gelirken, 1141 tarihinde Patrona Halil isyanı nasıl patlak verir? Belki birkaç kötü haber ile İran tarafındaki fetihlere gölge düşmüş olabilir; ancak bu kadar zayıf bir rüzgârla, Türk oğlu Türk ve değerli sadrazamlardan olan Nevşehirli Damat İbrahim Paşa’nın kellesinin gitmesi akıl alır gibi

⁴⁴ İnce, *Tezkiretü’ş-Şu‘arâ Sâlim Efendi*, 452-455.

değildir. Bu durum, aslında bugünüme de bir ipucu vermektedir: İşlerin yolunda gittiği an, düşmanın en hain olduğu andır.

Kaynakça

- Altunay, Ahmed Refik. *Lâle Devri*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2005.
- Devellioğlu, Ferit. *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lûgat*. Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları, 2012.
- Dikmen, Hamit. "Seyyid Vehbi ve Divanının Karşılaştırmalı Metni". Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1991.
- Doğan, Muhammet Nur. *Lâle Devri Şairi Şeyhülislam İshak Efendi ve Divanı*. İstanbul: MEB Yayınları, 1997.
- Fâiz Efendi ve Şâkir Bey. *Mecmu'a*, Halet Efendi Kitaplığı, Numara 763, Süleymaniye Kütüphanesi.
- Hakverdioğlu, Metin. *Neşehirli Damad İbrahim Paşa İçin Yazılan Lâle Devri Kasideleri*. Ankara: Sage Yayınları, 2012.
- Horata, Osman. *Has Bahçede Hazan Vakti 18. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*. Ankara: Akçağ, 2015.
- İnce, Adnan. *Tezkiretü's-Şu'arâ Sâlim Efendi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2005.
- Kılıç, Atabey. *Mirzâ-zâde Ahmed Neylî (Hayatı, Eserleri, Edebî Kişiliği) ve Dîvânı*. İstanbul: Kitabevi, 2004.
- Köksal, Mehmet Fatih. *Yâ Kebîkeç*. İstanbul: Kesit Yayınları, 2016.
- Kurnaz, Cemal ve Halil Çelik. Şairlerin Gözü ile Mecmua. *Turkish Studies-International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic Volume. 8/1 (2013): 23*.
- Kurnaz, Cemal, Mustafa Tatçı ve Mehmet Nâil Tuman. *Tuhfe-i Nâilî Dîvan Şâirlerinin Muhtasar Biyografileri*. Ankara: Bizim Büro Yayınları, 2001.
- Macit, Muhsin. *Nedim Divanı*. Ankara: Akçağ, 1997.
- Mercanlıgil, Muharrem. *Ebcad Hesabı*. Ankara: Doğu Ltd. Şirketi Matbaası, 1960.
- Sevgi, Ahmet ve Mustafa Özcan. *Prof Ali Canip Yöntem'in Eski Türk Edebiyatı Üzerine Makaleleri*. İstanbul: Sözlük Yayınevi, 1996.
- Topal, Meral. "Pîrî-zâde Mehmed Sâhib, Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanı'nın Tenkitli Metni". Yüksek Lisans tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2004.

Fâiz Efendi ve Şâkir Bey Mecmuasından Lâle Devri Harpleri ve Sulhları
(Ebcedli Tarih Manzumeleri) | 101

- Karabey, Turgut. *Türk Edebiyatında Tarih Düşürme*. Ankara: AKMY, 2015.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı. *Osmanlı Tarihi*. 5 cilt. Ankara: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları, 1988. Erişim 25 Temmuz 2017. <http://www.pdfindir.com/ismail-hakk%C4%B1-uzun-%C3%A7ar%C5%9F%C4%B1%C4%B1-osmanl%C4%B1-tarihi-pdf-1.html>.
- Yakıt, İsmail. *Türk-İslam Kültüründe Ebced Hesabı ve Tarih Düşürme*. İstanbul: Ötüken Neşriyat, 2010.